

Skrypchenko N. A. The history of the Kochubey's family archive (from second half of the XVII century to 1785)

The article is dedicated to the phenomenon of family archives of the cossack's starshina of the Left-bank Hetmanate (from second half of the XVII century to 1785) which prescribes their military, politic, social, economic and cultural activities. One of these is the Kochubey's archive, well-known cossack-starshina family. The author pays attention to the reconstruction of the original structure of the Kochubey's archive, because its consider losted at now.

Keywords: family archives, Left-bank Hetmanate, noble elite, cossack's elite, Kochubei's family, universals.

УДК 176.5:316.624–058.835“1648/179”

О. А. Бороденко

РОЗПУСТА ЯК ПРОЯВ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ САМОТНІХ ЖІНОК ГЕТЬМАНЩИНИ ХVІІІ СТОЛІТТЯ

У статті аналізується розпутна поведінка самотньої жінки Гетьманщини ХVІІІ ст., виокремлюються категорії осіб, найбільш схильних до аморальних дій, причини та наслідки такої девіантності

Ключові слова: вдова, жінка з невизначеним сімейним станом, козачка, незаміжня жінка, розпуста.

Звертаючись до історії ранньомодерного українського суспільства, актуальним та майже недослідженим на сьогодні залишається питання індивідуального, неповторного розмаїття особистісних рис самотньої жінки, зокрема її асоціальності. У нашому дослідженні звернімо увагу на вивчення одного із аспектів соціальної антропології, історії сексуальної поведінки та гендерної історії – девіантності позашлюбної жінки. Соціальний статус такої особи примушував її змінювати свою поведінку, яка, відповідно постулатів християнського віровчення та морально-етичних норм великого загалу людей, могла вважатися гідною або навпаки неправедною. Серед інших проявів нечистих, аморальних, девіантних дій самотньої жінки Гетьманщини ХVІІІ ст. можна виокремити розпусту. Аналізуючи цей асоціальний прояв жіночої поведінки, спробуємо розкрити наступні питання: виділити категорії самотніх жінок, які були найбільше схильні до нестандартної поведінки, зупинитися на причинах проституції та вказати на можливі наслідки від такої девіантності для обох статей.

Складність дослідження гендерних особливостей поведінки у Гетьманщині ХVІІІ ст. полягає у відсутності чітких документальних даних, які б відображали свідому зацікавленість очевидців в аналізі побутового життя жінки традиційного українського суспільства. Виходячи із відсутності такої джерельної бази, у власному дослідженні будемо враховувати опосередковані свідчення різних типів джерел, які торкалися проблеми жіноцтва. Зокрема, цінний історико-демографічний матеріал представлено в облікових джерелах фіскального значення: Генеральному описі Малоросії 1765-1769 років окремих сіл Полтавського полку, який признано іменувати Румянцевським. Важливу інформацію щодо шляхів державного регулювання розпутної поведінки жінок надають актові джерела: укази, державні записки, протоколи судових засідань. Цікаві спостереження та особистісні враження сучасників ранньомодерного українського суспільства представлено у творах художньої літератури.

Виходячи із аналізу вищезгаданих джерел, серед категорій самотньої жінки, які були здатні до протиправних, аморальних, нестандартних дій, можна виокремити вдову, солдатку, незаміжною та жінку із невизначеним сімейним станом.

«Удовою» зазвичай вважають жінку, яка втратила чоловіка й після його смерті залишилася бездітною самотньою особою або жінкою з дітьми. У народній традиції вдівство вважалось Божим покаранням на самотність, великим нещастям та відповідно змінювало ставлення суспільства до такої жінки. Подібним до вдового було становище козачок або солдаток, чоловіки яких перебували на військовій службі. Життя таких, досить часто, молодих жінок, було самотнім та за своїм статусом наближалось до вдівства. Іноді було не відомо чи живі їхні чоловіки. Тільки в 60-тих роках ХVІІІ ст. почали зобов'язувати полкових командирів направляти повідомлення про смерть солдатів їхнім дружинам, однак дане розпорядження виконувалося не завжди, тому козачки залишалися вічними вдовами без підтвердження цього статусу та без права повторно влаштувати свою долю [1, с. 80]. За Сенатським указом від 26 червня 1774 року вони не могли укласти другий шлюб за життя першого чоловіка, оскільки такий сімейний союз визнавався недійсним [2, с. 654]. Типовою солдаткою можна вважати 20-літню «гусарскую жену» Анну, мешканку с. Диканьки, яка згадувалася в Генеральному описі цього села. Проживала вона самотньо від чоловіка з трьохлітньою донькою Євдокією у родині свого 50-річного батька Трохима Прощенка [3, арк. 255]. Окремою категорією позашлюбних жінок можна також вважати незаміжніх, які ще не вийшли заміж, або ніколи не були одруженими [4, с. 61].

Окрім удів та козачок у Румянцевському описі деяких сіл Полтавського полку особливе місце належить жінкам сімейний статус яких був не визначений. У подібному становищі могли опинитися жінки, чоловіки яких пропали безвісті [5, с. 176], були засудженні, перебували на заробітках або, взагалі, покинули своїх дружин. Про останніх чоловіків, зазвичай, у переписних книгах писали: «не ведома куда отошел» [3, арк. 209]. Такі жінки офіційно залишалися в шлюбі, а фактично – самотніми. В облікових джерелах сімейне

становище таких жінок не визначалося взагалі або деяких осіб з дітьми позначали з додатком «*мать ихъ*», «*матка ихъ*», «*сваха*», «*теща*» без роз'яснення причин відсутності чоловіків. Такою особою з невизначеним сімейним станом можна вважати 40-річну козачку Парасковію, яка проживала у домогосподарстві 67-літнього козака Зиновія Миця. У переписній книзі с. Жуків вона позначена тільки як «сваха», присутність або відсутність її чоловіка не зазначено [6, арк. 9]. Прикметно, що самотня жінка була козачкою, її чоловік міг не повернутися з війни, але сім'я не отримала повідомлення про його смерть, тому довести вдівство було не можливо. Солдатки, вдови, жінки з невизначеним сімейним станом, а інколи й незаміжні особи, залишаючись без чоловіків на довготривалий час, могли не витримувати випробовування самотністю, тому вдавалися до розпутства та інших девіацій, чим викликали осуд, негативізм сільської громади. У суспільному баченні побутувала думка про них як «гулящих осіб».

Соціальний статус позашлюбних жінок змінював їхню поведінку. Доволі поширеним напрямком поведінкової стратегії таких осіб міг бути неправедний, іноді хибний шлях, який польська дослідниця І. Пугацевич (I. Pugaciewicz) назвала породженням «вдови диявола», позаяк вони за покликком плоті, необхідністю влаштування дітей та з інших обставин прагнули до заміжжя [7, s. 252-254]. Новий статус перетворював їх на конкуренток одруженим жінкам [8, с. 13]. При досягненні цієї мети вони могли вдаватися до різних видів девіацій. Найпоширенішою серед них, імовірно, була розпуста, себто неутримання сексуальних пристрастей самотніх жінок.

Така асоціальна поведінка викривалася та каралося церквою, а також сільською громадою. В очах християнських проповідників жінка була втіленням всіляких спокус, які вабили у безодню плотського гріха. Статеві відносини вважалися рівнозначні гріху, лише народження дитини могло виправдати цю провину. Статевий акт відсторонював людину від Бога, вчили християнські авторитети, тому через неможливість подавити цю сферу людського життя необхідно було встановити строгий контроль, пронизати свідомість гріховністю та налякати крайньою небезпекою для людей [9, с. 129]. Назагал, питання інтимної сторони життя жінки завжди турбувало православну церкву, яка прагнула не допускати вольностей жінок ні в якій галузі, у тому числі й в сексуальній сфері. Втім, наступило нове реформоване XVIII ст., у якому «*старина з новизною перемішалася*». Саме в цей час, на думку Н. Пушкарьової [10, с. 4-5] та А. Щапова [11, с. 578-579] змінювалося становище жінки, яка ставала більш розкутою та незалежною, а С. Шашков взагалі вважав, що протягом XVI, XVII, XVIII ст. поступово руйнувався шлюб та замінювався свободою статевих відносин, а XVIII ст. називав епохою крайньої розбещеності [12, с. 219-221]. Про нові тенденції в середовищі простого народу відзначав граф, Президент ІІ Малоросійської колегії П. Румянцев у «*Записке о усмотренныхъ въ Малой Россіи недостаткахъ и неустройствахъ, о исправленіи которыхъ Малоросійской коллегіи трактовать должно*». Він зазначав, що «*простой народ мнимымъ въ свободѣ своевольствомъ, доведенъ до ... лени и распутства, ибо многіе, оставляя свои пахотныя и другія земли, бродятъ изъ места на другое, и чтобъ удобнее проваждатъ жизнь праздную и распутную*» [13, с. 150]. На не святенність жінок в давній Україні вказує також у своїй студії український вчений В. Маслійчук [с. 198]. Думається, що в тому суспільстві такі прояви сексуальної свободи були дужче характерні для вищих, освічених, дійсно розбещених багатством станів, а нижчі – були більш прихильними ортодоксальних та патріархальних поглядів. Проте, імовірно, нові, незалежницькі тенденції, як вказував П. Румянцев, мали місце і в сільських громадах, хоча селянство доволі повільно приймало нововведення у шлюбно-статевих відносинах, позаяк продовжувало викривати та публічно карати самотніх жінок за блуд.

Так, за порушення сьомої Божої заповіді, «*не чини перелюбу*», селяни доволі по-варварськи розправлялися з розпусницями. Наприклад, удову Оксану Верещиху, жительку одного з малоросійських сіл, запідозрену у незаконному зв'язку з писарем, роздягли наголо, спершу прикували ланцюгами до стовпа, а потім вели по вулиці з музикою, били різками, кулаками та пили горілку. А на голову Верещихи наділи солом'яний вінок з будяками та ще й примушували її танцювати [14, с. 109]. Згідно з «*Правами за якими судиться малоросійський народ*» удові, або дівчині передбачалося публічне покарання за блуд різками або батогами [15, гл. 23, арт. 2, п. 4]. Дещо по-іншому карали блудниць у польських селах. Зокрема, за порушення норм сексуальної моралі жінкою, передбачалися тілесні покарання, штрафи, навіть існувала загроза вигнання з громади, якщо вона не виправиться або не вступить у шлюб [16, с. 167].

Проте подібне покарання було ще не таким жорстким у порівнянні із тим, що передбачалося заміжним жінкам за шлюбну зраду. За чинними правовими нормами їм погрожувало найстрашніше покарання – на смерть. Про таку заміжню жінку згадується у слідчому документі за 1728 рік, знайденому в Сулімівському архіві. У ньому скаржився бунчуковий товариш Федір Заборовський на дружину свою Феодосію Петрівну, уроджену Войцехович, яка «*допустилась всякихъ збродень и оттого прижила дитя*». Чоловік зі сльозами вимагав суду своїй дружині [17, с. 267]. Не відомо, яке рішення було прийняте по цій справі, хоча за нормами ІІІ Литовського Статуту 1588 року жінка, яка маючи законного чоловіка, з чужими одруженими або неодруженими чоловіками тілесно злягається повинна каратися разом із прелюбодійником на смерть – «*обое горломъ карани быти мають*» [18, р. 14, арт. 30]. Подібне покарання за шлюбну зраду зустрічаємо у «*Правах, за якими судиться малоросійський народ*», створеними в часи імператриці Єлизавети Петрівни: «*обохъ скарати на смерть черезъ відсічення голови*» [19, с. 74]. Отже, подружня зрада каралася жорсткіше аніж розпуста самотньої жінки. Однак, вірогідно, в українській сільській спільноті такі розправи над прелюбодійниками були скоріше винятком, оскільки не всі чоловіки прагнули виносити на громадське обговорення своє особисте життя та й не завжди могли довести гріховну провину своїх дружин.

Аналогічні покарання за перелюб були типовими для ранньомодерної Європи в цілому. Наприклад, в Англії, під час Англійської Революції, було прийнято закон 1650 року, який передбачав покарання заміжньої жінки за шлюбну зраду повшанням разом із своїм спільником [20, р. 138]. Загалом, англійські науковці

вважають, що довгий час, опісля цього закону, шлюбна зрада не вважалася серйозною образою, лише в кінці XVIII ст. у Англії були зроблені спроби криміналізувати перелюбство штрафними санкціями [21, р. 303].

Проте, якщо деякі жінки вдавалися до блуду за збігом обставин, то для інших це був промисел. Зрозуміло, що серед них були й ті, які за власною волею вдавалися до розпутної поведінки. Все ж можна погодитися з С. Шашковим про те, що до блудних дій жінок могли спонукати певні чинники. Зокрема, дослідник виявив окремі соціальні прошарки жінок, які найбільше помічені в порушенні християнських норм сексуальної моралі, та виокремив наступні причини проституції: крайня бідність, жебрацтво та голод; втрата батьків та матерів, вигнання з родинного дому; повна самотність та безпорадність; необхідність утримання престарілих та слабких здоров'ям батьків; старші доньки у сім'ях, які не мали ні батька, ні матері та утримували своїх малолітніх сестер та братів, а іноді племінників та племінниць; овдовілі або покинуті чоловіками жінки, які вимушені кормити багаточисленне сімейство; ті, що прийшли до корчмів, особливо з метою заробітку; привезені та покинуті солдатами, офіцерами або іншими чоловіками; наймички, розбещені своїми господарями, а потім вигнані [12, с. 517].

Отже, аналізуючи вищезазвані соціальні категорії жінок та причини проституції, можна погодитися з тим, що більша частина серед них були самотніми, втім, іноді зустрічалися й заміжні особи. Вони заробляли цим промислом не з власної ініціативи, а за збігом обставин або з різних чинників, хоча не виключаємо й добровільне волевиявлення у нестримані сексуальних бажань. Дещо виправдовує такий заробіток в українських містах та виявляє позитивні моменти для суспільства в розпутній поведінці жінок дослідник І. Сердюк: *«Імовірно, що проституція була обумовлена демографічною поведінкою міського населення і була необхідна в соціумі з високою часткою неодружених чоловіків або заробітчани, які залишили дружин вдома, а самі тривалий час перебували в місті. Крім того повії могли зменшувати напругу пов'язану, наприклад, з перебуванням у населеному пункті військових на постойі»* [25, с. 148].

За християнськими нормами блудниці повинні нести покарання. У есхатологічному апокрифі поширеному в українських землях у XIV-XVIII ст. *«Хождєніє Богородиці по мукам»* наголошувалося, що розпутниці карались на пекло. Подібний опис покарання повій в потойбічному світі зустрічаємо у І. Котляревського у бурлескно-травестійній поемі *«Енеїді»* 1798 року: *«Були і тії там панянки, Що наряджались напоказ; Мандрьохы, хльорки і дїптянки¹, Що продають себе на час»* [24, с. 95].

Для таких жінок православною церквою призначалася епітимія² або відлучення: блудникам – від 3 до 9 років, хоча зазначені терміни могли бути зменшені з огляду на ступінь розкаяння грішника [26, с. 361]. Інше покарання доводилося нести розпутницям в реальному житті. За Іменним указом імператриці Катерини II від 4 травня 1765 року передбачалося *«вдовъ и девокъ, кои не въ престарельныхъ летахъ, и обращаються въ праздности и въ непорядочныхъ поступкахъ, отсылать на поселение въ подлежащія места за карауломъ»* [27, с. 129]. Отже, відмітимо, що в указі звернуто увагу саме на самотніх жінок-блудниць, які, вочевидь, переважали в цьому промислі та каралися засланням.

Проте зв'язок з повіями передбачав й інші наслідки. У віршованих рядках Климентія Зіновїва зустрічаємо застереження щодо зв'язку із такими змаргіналізованими особами³: *«А такъ братіе прошу васъ, в ко(р)чма(х) не коха(у)мо: але паче в свои(х) ся дома(х) удоворя(у)мо. Бо которы(у) члкъ до ко(р)чмь не быветь: того о(т) безчестія и са(м) бгъ сохраняетъ»* [23, с. 197].

Окрім безчинства, якого можна було зазнати відвідавши будинки розпусти, чоловіки могли ще й наразитися на різні венеричні хвороби. Серед них, мабуть, найпоширенішою була *«французкая болезнь»* (сифіліс). Саме з такою хворобою укладач Румянцевського опису с. Жуків Полтавського полку позначив трьох осіб. Один із них був 30-річний неодружений козак Наум із сім'ї 80-річного Олексія Онищенка. Іншими венерично-хворими були дві, дорече, заміжні жінки. Такою була 35-літня Варвара Андреєва, мати шістьох дітей, дружина 40-річного козака Терентія Супруненка, яка *«одержима французкой болезнью, вся в ранах от чего работать не может»*. Іншою хворою була козачка 38 років Марія Семенова, мати двох дітей, яка так само *«одержима французкой болезнью»* [6, с. 18, 19, 71].

Звернімо увагу, що у всіх випадках хворі козацького походження. Неодружений Наум міг бути відвідувачем таких неблагопристойних будинків під час військових походів, а дві одружені козачки, очевидно, могли вдаватися до розпутних дій в часи відсутності чоловіків. Прикметно зауважити, що поширення венеричних хвороб серйозно непокоїло уряд Катерини II. Демонстрацією цього був Сенатський указ від 20 травня 1763 року *«О скорейшемъ леченіи въ госпиталяхъ воинскихъ чиновъ, одержимыхъ венерическою болезнью и о ссылке облечающихся въ непотребстве женщинъ, по излеченіи отъ болезни, въ Нерчинскъ на поселеніе»*. Він був спрямований на те, щоб *«более таковая прилипчивая болезнь размножиться не могла»* [29, с. 258]. Утім, наскільки ретельно виконувалися ці вимоги в реальному житті ми можемо лише здогадуватися.

Підводячи підсумки хотілося б зауважити про те, що до розпусних дій були найперше схильні самотні категорії жінок: удови, козачки, особи з нез'ясованим сімейним станом, незаміжні, хоча не виключаємо

¹ Мандрьохы, хльорки і дїптянки – повії.

² Епітимія – церковне покарання за гріхи у вигляді церковної заборони або наказу виконати визначену кількість молитов, поклонів, здійснити паломництво, яке священнослужитель-сповідник накладав на каяника відповідно до тяжкості скоєних ним гріхів [26, с. 360].

³ Змаргіналізовані особи – викинуті із суспільства, безхатні, безробітні, низькокваліфіковані працівники, мігранти, старці та інші. Вони мають складність у спілкуванні з родиною та сусідами, живуть у своєрідній ізоляції, контактують якнайперше з подібними собі [28, с. 29,32,36].

певних випадків заміжніх жінок. Більшість з них такими девіаціями прагнули знайти нового шлюбного партнера та укласти перший або повторний шлюб. Вони з морально-психологічних, матеріальних причин змінювали свою поведінку. Проте не відкидаємо добровільне неутримання ними сексуальних пристрастей. Блудна поведінка жінок не визнавалася суспільством, хоча нові тенденції розкнутості слабкої статі все більше поширювалися Гетьманщиною, та передбачала переслідування, осуд та покарання сільською громадою, церквою та державними органами. Натомість чоловіки, окрім безчинства від зв'язку з повіями, могли наражатися на різного роду венеричні захворювання, найвідомішою серед них була «французкая болезнь».

Джерела та література

1. Щербинин П. Жизнь русской солдатки в XVIII – XIX веках / П. Щербинин. // Вопросы истории. – № 1, 2005. – С. 79-92.
2. Полное собрание законов Российской империи (ПСЗРИ) [в 45 т.]. – СПб.: Тип. II Отд. Собственной Е.И. В. Канцелярии, 1830. – Собрание первое. – Т. XIX. – 1094 с.
3. Центральний державний історичний архів України у м. Києві (ЦДІАК України). – Ф. 57. – Оп.2. – Спр. 252. – 362 арк.
4. Бороденко О. Незаміжні жінки Гетьманщини другої половини XVIII століття (історико-демографічний аспект на прикладі облікових джерел сіл Полтавського полку) / О. Бороденко. // Історична пам'ять. – Випуск 27. – С. 60-69.
5. Сердюк І. Вдівці і вдови у Рум'янцевському описі Переяслава (історико-демографічний аналіз) / І. Сердюк // Краєзнавство. – 2008. – №1-4. – С. 175-181.
6. ЦДІАК України. – Ф. 57. – Оп.2. – Спр. 221. – 133 арк.
7. Rodzina i gospodarstwo domowe na ziemiach polskich w XV-XX wieku: struktury demograficzne, społeczne i gospodarcze / Pod red. С. Kukli. – Warszawa: Wyd-wo DIG, 2008. – S. 247-260.
8. Волошин Ю. Жінка-вдова в полковому місті Полтаві другої половини XVIII ст. (за матеріалами Румянцевського опису Малоросії) / Ю. Волошин // Київська старовина. – 2011. – №1. – С. 13-32.
9. Гуревич А. Я. Избранные труды. Культура средневековой Европы / А. Я. Гуревич. – СПб.: Изд-во С.-Петербург. ун-та, 2007. – 544 с.
10. Пушкарева Н.Л. Русская женщина в семье и обществе X-XX вв.: этапы истории / Н.Л. Пушкарева // Этнографическое обозрение. – 1994. – №3. – С. 3-15.
11. Шапов А. П. Сочинения в трех томах / А. П. Шапов. – Т. III. – С.-Петербург: Издание М. В. Пирожкова, 1908. – 684 с.
12. Шашков С. С. Историческая судьба женщины, детоубийство и проституция / С. С. Шашков. – С.-П.: Тип. Ф. Сущинского, 1872. – 580 с.
13. Авсеенко В. Г. Малороссия въ 1767 году. Эпизод изъ истории XVIII ст. По неизвестным источникам / В. Г. Авсеенко. – К: университетской типографии, 1864. – 152 с.
14. Маслійчук В. Девіантна поведінка жінки на Слобожанщині у 80-х – 90-х рр. XVIII ст. (за матеріалами повітових судів Харківського намісництва) / В. Маслійчук. // Соціум. Альманах соціальної історії. – К., 2005. – Вип. 5. – С. 197-207.
15. Коваль К. Историческое развитие быта женщины, брака и семьи. Хрестоматия / К. Коваль. – М: Прометей, 1931. – 182 с.
16. Права, за якими судиться малоросійський народ / Изданные под. ред. и с приложением исследования о семейном своде и о законах, действовавших в Малороссии, проф. А. Ф. Кистяковского. – К., 1879.
17. Корзо М. Контроль за соблюдением норм сексуальной морали в польской деревне XVII-XVIII вв. / М. Корзо // Соціум. Альманах соціальної історії. – К., 2003. – Вип. 2. – С. 165-182.
18. Сулимовський архів. Фамільныя бумагі Сулими, Скорупи і Войцеховичей. XVII-XVIII в. Съ пятью портретами / Под ред. А. Лазаревского. – Киев. Тип. К. Н. Милевского, 1884. – 316 с.
19. Статут Великого княжества Литовского 1588 года / Подг. О. Лицкевич. [Электрон. версия]. – Мн., 2002-2003. – Режим доступа: <http://starbel.narod.ru/statut1588.htm>
20. Права, за якими судиться малоросійський народ. Витяги // Кривоший О. Материзна. Жінка в правовій культурі українського народу IX – перша половина XVII ст. / О. Кривоший. – Запоріжжя: «Поліграф», 2001. – С. 71-75.
21. Roderick Phillips. The family and state // Encyclopedia of European social history. From 1350 to 2000. Volume 4. [Peter N. Stearns]. – Charles Scribner's Sons, 2001. – P. 135-144.
22. Roderick G. Phillips. Sex, lat, and the state. // Encyclopedia of European social history. From 1350 to 2000. Volume 4. [Peter N. Stearns]. – Charles Scribner's Sons, 2001. – P. 301-309.
23. Ділова і народно-розмовна мова XVIII ст. (Матеріали сотенних канцелярій і ратуш Лівобережної України) / Підг. В. А. Передрієнко. – К.: «Наукова думка», 1976. – 526 с.
24. Климентій Зіновійв. Вірші. Приповіді посполиті / Климентій Зіновійв. – К.: «Наукова думка», 1971. – 391 с.
25. Котляревський І. Енеїда. Наталка Полтавка. Москаль-чарівник. / І. Котляревський. – К.: «Дніпро», 1987. – 365 с.
26. Сердюк І. Полкових городов обивателі: історико-демографічна характеристика міського населення Гетьманщини другої половини XVIII ст. / І. Сердюк. – Полтава: ТОВ «АСМІ», 2011. – 304 с.
27. Петренко І. Шлюбно-сімейні відносини в повсякденному житті мирян Російської держави XVIII ст.: монографія в 2 ч. / І.М. Петренко. – Полтава: РВВ ПУЕТ, 2010. – Ч.2. – 581 с.
28. ПСЗРИ... – Т. XVII. – 1142 с.
29. Dyczewski L. Grupy marginalne / Leon Dyczewski // Kultura grup mniejszościowych i marginalnych. – Lublin: Wyd-wo KUL, 2005. – S. 29-45.
30. ЦДІАК України. – Ф. 57. – Оп.2. – Спр. 511. – 93 арк.
31. ПСЗРИ... – Т. XVI. – 1122 с.

Бороденко Е. А. Распутство как проявление девиантного поведения одиноких женщин Гетманщины XVIII века

В статье анализируется распутное поведение одинокой женщины Гетманщины XVIII века, выделяются категории лиц, наиболее склонные к аморальным действиям, причины и последствия такой девиантности.

Ключевые слова: вдова, женщина с неопределенным семейным положением, казачка, незамужняя женщина, распутство.

Borodenko O. A. Dissoluteness as a display of single women's deviant behavior during Hetmanship in the 18th century

This article analyses a single women's dissolute life in Hetmanship during 18th century, marks out individuals categories more predisposed to immoral conduct, causes and effects of such a deviance.

Keywords: a widow-woman, a woman with uncertain marital status, Cossack woman, single woman, dissoluteness.

УДК 94(470)“1787/1791”

Я. М. Задесенець

АДМІРАЛ М. С. МОРДВІНОВ – ФЛОТОВОДЕЦЬ РОСІЙСЬКО-ТУРЕЦЬКОЇ ВІЙНИ 1787–1791 рр.

Стаття присвячена висвітленню діяльності адмірала М.С. Мордвінова на півдні України як флотоводця російсько-турецької війни 1787–1791 рр. Доведені хронологічні рамки безпосереднього командування М.С. Мордвіновим військово-морськими з'єднаннями. Виокремлені особисті риси адмірала, які сприяли розкриттю його військового таланту.

Ключові слова: адмірал Микола Мордвінов, Чорноморський флот, російсько-турецька війна, Дніпро-Бузький лиман.

Персона адмірала Миколи Семеновича Мордвінова (1754 – 1845), званого державного діяча Російської імперії кінця XVIII – поч. XIX ст., вже неодноразово ставала предметом дослідження істориків. На сьогодні існує чимало праць, присвячених його діяльності на півдні України, на ниві створення окремих населених пунктів, промислових підприємств і Чорноморського флоту [1-4].

Разом із цим ми дуже мало знаємо про М.С. Мордвінова як про флотоводця російсько-турецьких війн часів імператриці Катерини II, й це при тому, що він у чині контр-адмірала здійснював безпосереднє командування флотськими з'єднаннями на Дніпро-Бузькому лимані та Чорному морі. З ім'ям Мордвінова пов'язано чимало блискучих перемог над турецьким флотом у 1787 – 1788 рр., що, зрештою, уможливило приєднання Очаківської області до російської держави та заклало підвалини подальшої розбудови сучасного українського Півдня.

Відтак, нагальною потребою регіональних студій вітчизняної історичної науки є всебічне вивчення діяльності адмірала Мордвінова на посаді командувача військово-морських сил Російської імперії у Північному Причорномор'ї наприкінці 1780-х років.

В процесі вивчення діяльності Мордвінова на Півдні нами було виокремлено відповідні періоди (всього чотири). Згідно розробленої періодизації, флотоводська діяльність Мордвінова припадає на його друге тривале перебування у краї (1784 – 1788 рр.), а саме на 1787 та 1788 рр. Саме тоді ним здійснювалася різноманітна діяльність на керівних посадах Чорноморського адміралтейського правління та військового Чорноморського флоту: розбудова портової і міської інфраструктури в Миколаєві, Херсоні, Севастополі; командування Дніпровською флотилією та участь у кампаніях 1787 і 1788 рр. під час чергової російсько-турецької війни (1787 – 1791 рр.) [5, с. 132].

Постійно перебуваючи в Північному Причорномор'ї з 1784 р., М.С. Мордвінов безпосередньо займався питаннями, пов'язаними із зміцненням обороноспроможності краю – побудовою нових міст-фортець, будівництвом кораблів для Чорноморського флоту, організацією роботи промислових підприємств із виготовлення зброї, такелажу й т.ін. Тож не дивно, що як тільки в 1787 р., відразу після подорожі російської імператриці Катерини II теренами Півдня, сталася чергова криза у відносинах із Османською імперією, та стало зрозумілим що невдовзі розпочнеться війна, від Мордвінова зажадали того, аби він безпосередньо взяв на себе приготування до неї.

До головного командира краю – князя Г.О.Потьомкіна-Таврійського звідусюди надходили повідомлення про приготування турків. Відповідно до цього, Потьомкін вже наприкінці липня 1787 р. неодноразово рекомендував своєму підлеглому – контр-адміралу Мордвінову старанно охороняти новопобудовані військові судна, які стояли в Дніпро-Бузькому лимані, на випадок несподіваного нападу з боку турків. Також йому наказувалося у разі прибуття будь-яких купецьких кораблів з Стамбулу, намагатися зібрати від їх екіпажів данні про те, що відбувається за кордоном, які військові приготування здійснюють турки (ордер Потьомкіна від 19 серпня 1787 р.) [10, с. 350].

Втім, події розгорталися швидше, аніж до них намагалися підготуватись – вже 21 серпня 1787 р., той же Потьомкін повідомив Мордвінову про арешт російського посла Якова Булгакова та розрив стосунків з Туреччиною. При цьому головний намісник «Новоросійського краю» ще раз віддав Мордвінову розпорядження стосовно охорони та підготовки до ведення бойових дій військово-морської флотилії яка стояла поблизу Херсону у місцевості Глибока пристань. Крім цього, для кращого захисту суден, Потьомкін наказав Мордвінову побудувати на березі укріплення у вигляді артилерійської батареї, на яку встановити кількадесятеро облогових орудій, взятих із херсонського арсеналу. Подібні запобіжні заходи, яких вимагав світліший князь, як показали подальші події, були зовсім не зайвими, оскільки військові дії з турками розпочалися саме із нападу останніх на Кінбурн та їх спроби прорватись до Херсону [12, арк. 34].